

KISEBB TÖRTÉNETI ADATOK

Dávid Géza

Mikor épülhetett Martonos vára?

Hegy Klára a hódoltsági várakat taglaló háromkötetes, hatalmas opusában ezt olvashatjuk Martonos¹ erősítésének első adatolhatóságáról:

„A Szegedtől délnyugatra álló palánkvár felépítéséről nem találtam adatot. A szegedi szandzsák várkatonaságának forrásadottságai a 16. század utolsó évtizedeiben gyengék, a várat 1570 után bármikor építhették. A rendelkezésemre álló forrásokban 1590-ben jelenik meg.”²

A szultáni tanács végzéseiről készített rövid bejegyzések (*ruúsz defteri*) között bújik meg egy parancstervezet, amely némi fényt vet a kis vár korábbi történetére. 1556. március 17-én az alábbi szöveget írták be:

„Szeged bégje, Musztafa bég³ levelet küldött, s abban az alábbiakat adta elő: A Szegedhez tartozó és a Tisza partján fekvő Martonos vára nemcsak régi/öreg (*köhne*), de az említett folyó megáradásakor egyik tornya és némely várfalszakasza a földdel lett egyenlővé; [továbbá] a Szobotka⁴ nevű vár is régi/öreg, fegyverei⁵ és falai lerombolódtak, ezért szükséges kijavítani őket. A nevezett Martonos várát tizenötezer, Szobotka várát pedig ötezer akcse költséggel lehet [rendbe hozni].

Nemes parancsot kért arra nézve, hogy az említett húszezer akcsét a nevezett *livában* (szandzsák) található Titel, Bács, Zombor⁶ és Martonos

¹ Ma Szerbiában.

² Hegyi, *A török hódoltság várai*. II. 959.

³ Legkorábban 1552. március 7-én említik ebben a minőségben: Dávid–Fodor, „*Az ország ügye mindenek előtt való*”, 306, Nr. 81. Ezt a funkciót 1557. január 9-éig töltötte be, s ezen a napon a Szerémi szandzsák élére került. Istanbul, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Mühimme defteri 2, p. 209, Nr. 1897.

⁴ Szabadka (Subotica, Szerbia). Itt állomásosó várvédőkről az 1540-es évek közepétől ismerünk adatokat: Hegyi, *A török hódoltság várai*. II. 936.

⁵ E szó olvasata, következképpen jelentése bizonytalan. Inkább a vár valamely részének említését várnánk itt.

⁶ Vö. Hegyi, *A török hódoltság várai*. II. 907, 929, 924. Ma mindhárom Szerbiában.

vára legénységének eddig keletkezett és majdan keletkező *mábejn*⁷ jövedelméből összegyűjtve az említett várakat javítsák ki és hozzák rendbe. Megparancsoltattott, hogy az előterjesztés szerint javíttasd ki.”⁸

A fenti szöveg minket érdeklő részéből tehát az derül ki, hogy Martonoson 1556-ot megelőzően már hosszabb ideje állt valamilyen erődítmény, amelyben az adott évben is szolgáltak katonák. Ugyanakkor az is szinte bizonyos, hogy Mohács előtt csak az azonos nevű helységnek van nyoma.⁹ Ebből következik, hogy valamikor az ezt követő 30 év során emelhették, inkább a 20-as, 30-as években, különben nem hivatkoznának rá „öregként”.

Arra vonatkozóan, hogy az erősség mikor készült, és ki építtethette, konkrét adattal nem rendelkezünk. Felvetődik, hogy a martonosi előnévű Pestyéni Gergelyt kell keresnünk a munkálatok megindítója mögött. Ő 1530-tól országbírói tisztséget viselt, de kérdés, hogy ekkoriban rendelkezett-e már akkora vagyonnal, hogy ilyen vállalkozásba kezdhesen. Mert bizony a királyi hozzájárulás megszerzéséhez tőkeerőre is szükség volt.¹⁰

A két erősség kijavítására szánt összegek arra vallanak, hogy Martonoson nagyobb károk keletkeztek, mint Szabadkán. Éghajlattörténeti szempontból sem érdektelen, hogy a Tisza vízszintje annyira magas lehetett (inkább 1555-ben, mint 1556-ban), hogy elmoshatta a minket érdeklő vár falainak egy részét és egyik tornyát. Utóbbinál az „egy” számnév kitétele azt sugallja, hogy nem egyetlen tornya volt az építménynek.

Sajátos a szandzsákbég elképzelése a felhasználandó pénz forrásáról. Azzal, hogy a két állaskiutalás ideje között a várvédők zsoldjából megspórolt összeget kívánta megtenni alapul, valójában a területén fekvő, fent nevezett erődítmények haderejét gyengítette volna, hiszen minél több és hosszabb üresedés hamarabb biztosította volna a renoválás várható kiadásait. Mondhatjuk, persze, hogy ez

⁷ „A zsolddal ... fizetett álláshelyek megüresedése és [ismételt] betöltése közötti időre járó, a kincstárban maradó bevétel.” Hegyi, *A török hódoltság várai*. I. 365.

⁸ Mühimme defteri 2, p. 42, Nr. 377. (Ld. a fakszimilét.) Átirását ld. Çitak, *1556–1557 (H. 963–964) tarihli Divan-ı Hümayûn ruûs defteri*, 139. A szóban forgó dokumentumot említi Fóti, Szeged 16. századi szandzsákbégjei, 9/51. jegyzet, de nem ismeri Çitak disszertációját, és nem tér ki a Martonosra vonatkozó információ jelentőségére.

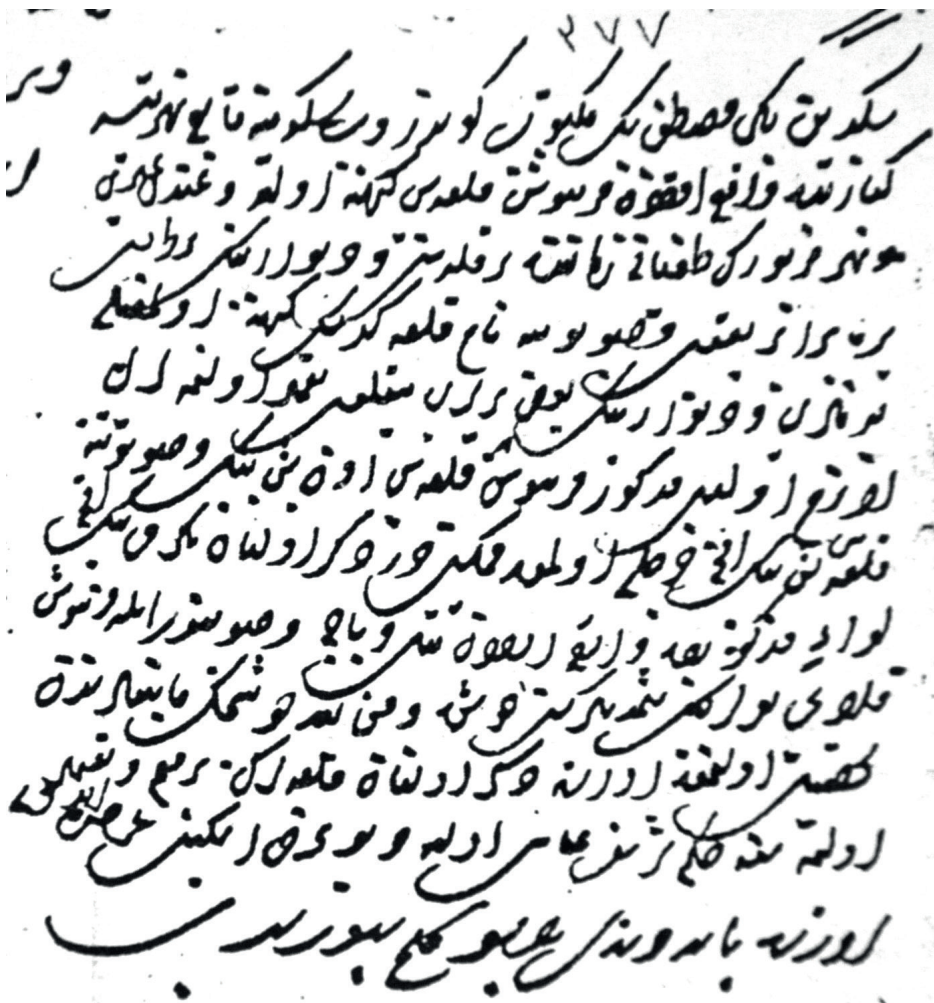
⁹ Csánki, *Magyarország történelmi földrajza*, 682. Az 1522-es dézsmajegyzékre hivatkozik.

¹⁰ Köszönöm Szabó András Péternek és Horváth Richárdnak a Pestyéni Gergellyel kapcsolatos megfontolásokat, időpontokat. A korábbi évszázadokból átnyúló jogi háttérrel ld. Horváth, Várépítés engedélyezése az Árpád-kori Magyarországon, 79–93.

Dénes József úgy vélekedett, hogy az országbíró nem lakhatott sátorban: <https://djanploja.wordpress.com/2018/07/19/martonos/>. Ez csakugyan valószínűtlen, de nem feltétlenül utal arra, hogy éppen a nevezett településen élt vagy született, meglehet, csak birtokai között tudhatta (1540-es végrendeletében nem sorolja fel ezeket). Sajnos nem ismerjük lakhelyeit, így azt sem tudjuk, hogy tartózkodott-e hosszabb ideig Simontornyán, amelyet 1536-ban kapott meg az uralkodótól. Ld. Kiss, *Simontornya krónikája*, 65.

a régió ekkorra már a hódoltság mélyén feküdt, ezért átmenetileg alacsonyabb létszám is elegendőnek tűnhetett. Martonos esetében ez a szándék, ha tényleg volt ilyen, túl jól sikerült, hiszen, mint láttuk, 1590 előtt nem szerepelnek itteniek a fizetésben részesülők listáján. Igaz, ez az érv annyiban sántít, hogy 1556 táján sem mutattak ki martonosi kontingenseket.

Némi rejtély tehát maradt, de annyi vitathatatlan, hogy a parancs születésekor már évtizedek óta létezett valamilyen vár ennél a Tisza-parti településnél, illetve hogy török forrásból származik a rá való legelső utalás.

Bibliográfia

- Çitak, Havva Merve, *1556–1557 (H. 963–964) tarihli Divan-ı Hümayûn ruûs defteri (s. 1–125). Metin–değerlendirme–dizin*. Yüksek lisans tezi (Fırat Üniversitesi). Elazığ, 2015.
- Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. I. Budapest, 1890.
- Dávid Géza–Fodor Pál, „Az ország ügye mindenek előtt való”. *A szultáni tanács Magyarországra vonatkozó rendeletei (1544–1545, 1552)*. „Affairs of State Are Supreme”. *The Orders of the Ottoman Imperial Council Pertaining to Hungary (1544–1545, 1552)*. Budapest, 2005.
- Fóti Miklós, Szeged 16. századi szandzsákbégjei. *Aetas* 38/4 (2023) 5–28.
- Hegyi Klára, *A török hódoltság várai és várkatonasága*. I–II. (História Könyvtár. Kronológiák, Adattárak, 9.) Budapest, 2007.
- Horváth Richárd, Várépítés engedélyezése az Árpád-kori Magyarországon. In: *Várak nyomában. Tanulmányok a 60 éves Feld István tiszteletére*. Szerk. Terei György et al. Budapest, 2011, 79–93.
- <https://djanploja.wordpress.com/2018/07/19/martonos/> (2025. január 27.).
- Kiss István, *Simontornya krónikája*. Simontornya, 1938 (reprint Szekszárd, 1990).